

SZEKERES GYULA: CHARIVARI,

avagy a macskazene szokásának sajátos emléke Hajdúböszörményben?

Történetünk idején Hajdúböszörmény városa éppen az 1920-30-as éveit élte. Az eset két főszereplője – a helyi gimnázium hajdani tornatanára – *Háda Sándor* és barátja *Krajnák Pál*, a város volt rendőrkapitánya.

Mindkét személy városszerte ismert volt, nem csak hivatásukból adódóan, de testi-lelki barátságuk folytán is:

Háda Sándor

– „*Háda Sándor tornatanár volt. Magas vékonydongájú, sovány ember és többet, mint nem náthás volt és fújta az orrát. Nevezetes ember volt a városban, mert a testvéröccse, a magyar válogatottban nagyon kedvelt kapus volt, a football aranykorában. Így aztán az utcán leállították a rajongó drukkerok egy-egy jelentős meccs után és véleményt cseréltek, úgy ahogy az szokás a drukkerok között. A tanórák a tanrendnek inkább az alsó soraiba 10 és 12 órára voltak beosztva. Ez azért volt jó, mert így az előző napot befejező éjszakai kimaradásai fáradalmát kitudta aludni. A tanórákat mindig későn kezdte, mert addig mi is szívesebben fociztunk, mint ha ő bejön és talaj-*

tornát vezényel, sőt közben egy tornabottal kit hol ér, ütött-vert. Amúgy hangulatos modora volt, de a diákot nem nézte partnernek, nem méltatta szóra sem. Kedvencei azok voltak, akik délután vívásra jártak, bár szokot meg kardpengével igazgatta, Különösen nem lelkesült senki sem a kegyeiért.

Délutánonként még aludt egy kicsit, azután rendbe hozta magát, mert amúgy csinos, jóképű fiú volt és elment hazulról, ahol valakivel kvaterkázni¹ lehetett, mert a társaság meg a bor hozzátartozott a napi programjához.”²

A másik személyt, és egyben Háda Sándor barátját *Krajnák Pált* – a város akkori rendőrkapitányát – a bősörményi ember csak úgy ismerete, hogy *Vereskapitány Krajnák*.

„Vereskapitány” *Krajnák Pál*
városi rendőrkapitány³

és fújták a dudát, ahogy bírták.

Elnevezését és egyben ragadványnevét, pirosposzsgás arcáról kapta. Mindamellett azonban a polgárok – tettei miatt is – csak, mint a város rémét emlegették.⁴

A visszaemlékezés szerint az eset a következőképpen történt:

–„Egyik nyári délutánon összekönyököltek ketten, (értsd: Háda Sándor) *Krajnák* rendőrkapitány barátjával és iszogattak. Előbb beesteledett, aztán jóba foglalták magukat és elmentek *Krajnákék*hoz és ott együtt vacsoráztak. Azután megint elmentek és valahol folytatták, amit a vacsora előtt elkezdtek. Közben bementek az elemi iskola udvarára, ahol a levante zenekar hangszerei el voltak zárva. Kinyitották a szekrényajtót és egy-egy bombardont a nyakukba vettek és elindultak a városban – a főutcán –

¹ Értsd: Férfitársaságban, beszélgetés közben iszogat.

² A Hajdúsági Múzeum Helytörténeti Adattára, a továbbiakban: HMA. 7525. 23-24. p.

³ HMA. 2448/66. karikatúra.

⁴ „Rajtuk maradt” Hajdúböszörményi ragadványnevek és adomák. Szekeres Gyula - Fekete János 1996. (kézirat)

Már hajnalodott, amikor a Kálvin térre értek. Ott volt Grünfeld Zsigmond mész és fakereskedő lakóháza, melynek az ablaka a forró nyári éjszakában tárva-nyitva volt és az öreg aludta feleségével az igazak álmát.

Háda az egyik, Krajnák a másik ablakon bedugta a bombardon kürtjét és egyszerre „MOST” vezényszóra, teljes tüdővel belefújtak.

Az öreg – mintha a ház szakadt volna rá – ijedtükbe kiugráltak az ágyból, ahogy másnap mesélte a szomszédoknak: –...”még, most is ver a szívem, tessék elhinni! Ez egy nagyon durva vicc volt velem! De, mit tehetek én egy rendőrkapitánnyal, ha egyszer rám dudál az álmomban. Na, tessék mondani?” Így aposztrofálta Grünfeld Zsigmond a „kis éji zenét!”⁵

Mielőtt a fenti történetet egyszerű éjszakai kicsapongásként aposztrofálnánk, meg kell jegyeznünk, hogy a magyarországi gyakorlatban sem tekintetők egyedinek az ilyen és hasonló kimuzsikálások.

Ezen éjszakai „csendháborítások”, a néprajzi terminológiát használva közvélemény-büntetések a magyar gyakorlatban rendkívül szerteágazóak. Nevezik *didergésnek* (Szentgerice v. Maros-Torda m.)⁶, *zángónak* (Zsádány), *kikolompolásnak* (Geszt), *csatrangolásnak* (Körösharsány)⁷, vagy *kidobolásnak*, *kiharangozásnak* (Szentgál).⁸

Ezen értékítéletek, büntetések mindig az adott helyhez és időhöz kötöten valósultak meg, és a nép függetlenül magától az abszolút és elvonatkoztatott értékítélettől.⁹

SZENDREY Ákos meglátása szerint is: –,...*minden illetlen, helyhez, emberi méltósághoz nem illő viselkedés: a ház tisztátlansága, rendetlensége, a tiltott munkanapok megszegése, hiúság, gőg, tiszteletlenség az idősebbekkel szemben, trágárság, káromkodás, részegség, pletykaság, s általában a szokások be nem tartása ...*”¹⁰ a közvélemény büntetését vonja maga után.

Hangsúlyozottan jelenik meg a nép büntető gyakorlata olyan esetekben, ahol a közösség által sugallt vagy éppen már bűnnek is ítélt cselekedetet, ál-

⁵ HMA. 7525. 23-24. p.

⁶ VARGA Lajos 1900. 269. p.

⁷ Lásd: TÁRKÁNY SZÜCS Emő 1980. 379. p.

⁸ TÁLASI István 1938. 222. p. –„Szent Gáli helységben Pintér Jánosné panaszkodott az eránt, hogy Fülep Jánosné ötet rútol mocskolta, vas lapickát vévén a kezébe, harangozott reá, mondván: Kis Bíró Vejeinek k...ja.”

⁹ Lásd: ERDEI Ferenc én. 168. p.

¹⁰ Lásd: SZENDREY Ákos 1936. 65. p.

lapot pellengérezett ki az illető személyekkel szemben egy bizonyos csoport, akik – meglátásuk és értékítéletük szerint is – úgymond a nép által elfogadott ítéletet foganatosította.

A nép büntető gyakorlatában és egyben a büntető-cselekmény megítélésében a hely – idő – funkció is élesen elhatárolódik. Így egyazon vagy éppen különböző közösségek számára, ugyanazon cselekmény más és más megítélés alá eshet, attól függően, hogy milyen cselekvés-kontextusban valósul meg.¹¹

A magyarországi közösségek büntető gyakorlatát figyelembe véve – azt az európai megnyilvánulásokkal egybevetve – merész kijelentésnek számítana, ha a kelleténél szorosabb párhuzamot, esetlegesen azonosságot feltételeznénk a nemzetközi terminussal *charivarinak* nevezett szokás és a magyar közvélemény-büntetések funkciója és kialakulása között.

Hasonló megnyilvánulások az európai népi jogszokások körében szinte minden népnél megtalálhatók, de a magyar anyag nem szorosan kapcsolódik a macskák kínszásából fakadó és abból eredő macskazene adás szokáscselekvéséhez.¹² A magyarországi közvélemény-büntető szokásoknak a *charivari* európai szokásanyagából való egyenes leképezése azért sem lehet helytálló,¹³ mivel a magyar gyakorlat – eme büntető jogszokások körében – sokkal szerteágazóbb ahhoz, hogy azt a francia, olasz vagy német szokás egyszerű átvételeként lehetne magyarázni.

A magyar néphagyományban a közösség büntető szokása sokkal árnyaltabb, szerteágazóbb, mint azt európai gyakorlat mutatja.¹⁴ A közvélemény ezen büntető-gyakorlatának formáit TÁRKÁNY SZÚCS Ernő foglalta össze.¹⁵ Rendszerében nyomon követhetjük a magyar népi közösségek büntető szokásainak fokozatait:

1. Kapcsolatmegszakítás, kinézés.

¹¹ Bűn, ha az asszony kocsmába jár, ugyan akkor elnézték a férjtől. Fát lopni bűn, de ha ezt az uraság erdejéből orozzák már virtusnak ítélik. Ide lásd: TÁRKÁNY SZÚCS Ernő 1981. 783-785. p.

¹² Lásd: DARNTON, Robert 1987. 139-140. p.

¹³ Lásd: KOTICS József 1993. 153-159. p.

¹⁴ Az európai közvélemény-büntetés gyakorlatát bővebben lásd: DARNTON, Robert 1987. 139-151. p.; DÖMÖTÖR Tekla 1957. 73-74. p.

¹⁵ Lásd: TÁRKÁNY SZÚCS Ernő 1981. 787-793. p. A büntetési formák összeállításában főként ANGYAL Pál 1933.; illetve SZENDREY Ákos 1936. munkáit vette alapul.

2. *Megszólás, kiszólás, kibeszélés, szóbakerülés, hírbekerülés, kikiáltás, kiéneklés.*
3. *Csúfolás.*
4. *Szitok, átok, eskü.*
5. *Eltemetés.*
6. *Testrész külsőjének megváltoztatása.*
7. *Charivari, macskazene, zángó, csatragolás, kikolompolás, didergés.*
8. *Tuskóhúzás.*
9. *Megkövetésre kényszerítés.*
10. *Megfélemlítés.*
11. *Népi ítélet.*¹⁶

Mint a fenti csoportosításból is kitetszik, a magyarországi gyakorlatban a *charivari*, vagy *macskazene* adás szokása csak egy, a rendkívül sokrétű népi büntető-gyakorlatok körében.

De térjünk vissza a hajdúböszörményi történethez, miként kapcsolódik a helyi esemény az úgynevezett népi közvélemény-büntetéshez, a megsegényezés rítusához.

A rítus értelmezése

A konkrét eseményt több szempontból is meg kell ahhoz vizsgálnunk, hogy egyértelműen kijelenthessük, valóban a népi közvélemény-büntetés egyfajta helyi megnyilvánulásáról van szó a visszaemlékezésben.

A rítus jelentésének a megértéséhez rá kell mutatnunk a szokást, illetve annak közvetlen megvalósulását, alkalmazását előidéző konfliktusra. Mint azt már az előzőkben kifejtettük a nép bűnnek tekint minden olyan megnyilvánulást, amit a közösség elítél, és ez a bűn fogalom nem azonos a bűncselekmény fogalmával. Így bűnösnek tekintenek minden olyan személyt, aki nem csak cselekedeteivel, de „másságával” is kivívja a közösség nemtetszését. Ezen oknál fogva, ahogy TÁRKÁNY SZŰCS Ernő is fogalmaz: –*„Aki nem volt velük „hasonló”, azzal szemben megengedtek maguknak a tisztesség, a becsület, a jogszerűség sérelmével járó magatartást, viselkedést is.”*¹⁷

¹⁶ Lásd: TÁRKÁNY SZŰCS Ernő 1981. 787-792. p.

¹⁷ TÁRKÁNY SZŰCS Ernő 1981. 786. p.

Hogy a fentebb közölt – a továbbiakban elemzés tárgyát képező – cselekmény valóban a közvélemény-büntetés kategóriájába tartozik, ahhoz magát a szokást előidéző konfliktus meglétére kell fényt derítenünk. E nélkül az alapkonfliktus nélkül maga a cselekmény nem lehet a nép büntető szokásának a megvalósulása.

Nézzük a történet szüzséjét: – két jó barát együtt italozik, amit a vacsorát követően is folytatnak, – az iskola területén lévő, lezárt helyiségből magukhoz vesznek egy-egy *bombardon*¹⁸, – ahogy haladnak, már az útjukba eső utcákon is fújják a hangszereket, – végcélként megállnak a helybeli zsidó, *Grünfeld* lakóháza előtt és ott, a nyitott ablakon át betrombitálnak.

Az esemény történeti és néprajzi hátterének a kibontása nélkül ezen esetre egyszerűen ráfoghatnánk, hogy jelen esetünkben nem történt más, mint két jó barát kissé italos állapotában megzavarta a város és legfőképp egyik polgártársa nyugalma.

Ennek az okfejtésnek – több szinten is – ellentmondanak a tények, miszerint: – a két jó barát céltudatosan tett szert egy-egy zajkeltő eszközre (*bombardon*), illetve egész útjuk során más személy házában nem tették „tiszteletüket” csak az útjuk végén, a zsidó származású *Grünfeld Zsigmond* ablakán trombitáltak be. Az útjuk alkalmával folytatott trombitálás inkább a figyelemfelkeltést – a mindenki számára való tudomásul adást – szolgálta, mintsem a város többi polgárának a bosszantását.

Ezen álláspontot erősíti az is, hogy a zsidó *Grünfeld* családjánál történt *kimuzsikálást* nem követte további csendháborítás, vagyis a rítus elérte célját; és az azt megelőző zajcsapás csak a cselekedet végső lezárásának a zsidó kereskedőnek adott macskazenének a hatásosságát volt hivatott fokozni.

Ezt igazolja a történet folytatása is, amely a két feleség, illetve a *charivari* helyszínén (a Kálvin téren) lévő harangozó szemszögéből világítja meg a történetek végét:

– „*Másnap déltájban találkozott a két asszony, Krajnákné, meg Hádáné a piacon.*

Mondja ám Krajnákné: – Hát, ez a két piszok megint, hogy mit csináltak ezek az éjszaka!?

Hádáné se volt elnéző és mondta: – Egyszer már olyan történne velük, hogy megemlegetnék és akkor talán vége szakadna ennek a züllésnek! Kép-

¹⁸ *Mély hangú rézfűvós hangszer.*

zeld! Sanyi meg összeszarta magát és tele volt paszullyal a nadrágja, odatettem a kúthoz a dézsába. Nem tudom, hol ehettek paszulyt?

– Nálam voltak, de Sanyi nem evett semmit, hiába kínáltam paszullyal!

– De, hát akkor nálad evett!

– Hát hidd már el, hogy egy szemet se evett!

– Akkor hogy kerülhetett a nadrágba a paszuly?

A talány csak addig volt az, míg a harangozó a Kálvin téri templomból lejött hozzánk és elmondta, hogy a toronyból látta:

– Tessik mán elhinni, hogy láttam amikor egymásnak vetették a hátukat oszt úgy vígezték a dógukat. A dudát is ott hagyták, én vittem be a templomba.¹⁹

Mint a fenti történet is bizonyítja a *kimuzsikálást* követően már nem folytatták cselekményüket (a hangszereket is a helyszínen hagyták), mivel a rítus az ő meglátásuk szerint is elérte célját; és mivel maga a rítus csak akkor töltheti be funkcióját, ha azt a széles nyilvánosság, illetve – lehetőség szerint – az egész közösség tudomására hozzák, így érthető, hogy a rítust megelőző „csendháborítás”, zajkeltés szerepe sem volt öncélú, hanem éppen magát a végkifejletet a *katarzist* szolgálta és erősítette, mely által magát a megszegyénítést, a meggyalázást adta mindenki tudtára.

A rítus alapkonfliktusa

A rítus azonban nem töltheti be rendeltetését, s magát az eseményt sem lehetne a közösség közvélemény-büntetési módjának tekintenünk, ha nem rendelkezett volna magát a rítust is kiváltó, azt közvetlenül vagy közvetetten előidéző alapkonfliktussal.

Felvetődik a kérdés, milyen konfliktushelyzetet próbáltak az illető személyek a *charivari*, a megszegyénítés, a megalázás szokásával feloldani?

A választ az akkori közhangulatban kell keresnünk.

Hajdúböszörmény ebben az időben²⁰ „...egyik legerősebb fészke volt a környéken az antiszemita izgatásnak.”²¹ Gáttalanul folyt a sajtóban **és saj-**

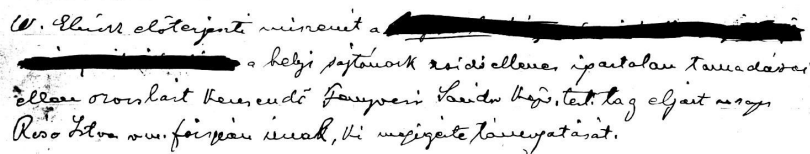
¹⁹ HMA. 7525. 24. p.

²⁰ Értsd: 1920-30-as évek.

²¹ Lásd: KARDOS Pál 1949. 54. p.

tón kívül a faji gyűlöletre való uszítás,²² mind a zsidókérdésről²³, mind a zsidóság térfoglalásáról Magyarországon.²⁴

A hajdúböszörményi zsidó hitközség jegyzőkönyvében is szerepel a helyi sajtóban megnyilvánuló zsidóellenesség, miszerint: –„... a helyi sajtónak zsidó ellenes igaztalan támadásai ellen orvoslást keresendő Fenyvesi Sándor képv.-test. tag eljárta Rázsó István vm. úrnál, ki megígérte támogatását.”²⁵

U. elism. előterjeszté mineműt a [redacted]
[redacted] a helyi sajtónak zsidó ellenes igaztalan támadásai
ellen orvoslást keresendő Fenyvesi Sándor képv.-test. tag eljárta Rázsó
István vm. úrnál, ki megígérte támogatását.

A hajdúböszörményi zsidó hitközség jegyzőkönyvének beírása a helyi sajtó zsidóellenes írásairól HMA. 6438.

Mint a fentiek is bizonyítják az 1920-as évek Böszörményében nem csak az írott sajtóban, de azon kívül is erős zsidóellenesség volt tapasztalható, melyre az újság egyik cikkének záró mondata is utal, miszerint: –„Nem düh,

²² Vö.: KARDOS Pál 1949. 54. p.

²³ Lásd: HAJDÚBÖSZÖRMÉNY ÉS VIDÉKE, a továbbiakban, Hb.V. 1923. 1-2. p. 1923. január 6.

–„...A zsidó nem tud nemzeti államot alkotni, ellenben beférkőzik bármelyik nemzetbe, hogy megszakítsa a nemzeti organismus összefüggését elszívja annak nedveit. A zsidó nem tud nemzeti államot alkotni, mert az organismus sokféle munkájának elvégzése nincs szája íze szerint. A zsidó nem seper utcát, nem kapál, nem arat, egyáltalán irtózik a nehezebb fizikai munkáktól... Van megoldás? Rajtad áll! ... Nem düh, nem láрма (azt ő is hallja) hanem a lét mélységéig sajtó magyar öntudatod vezesse minden lépésedet. A falgyengítő réseket pedig tömjétek be!”

²⁴ Hb.V. 1922. 3. p. 1922. november 15. –„...Ki kell mondanunk az ítéletet: A zsidóság idegen, sőt nagyrészen ellenséges indulatú tetem a magyar nemzet testében, meg van tehát minden okunk rá, hogy védekezzünk számbeli, vagyoni és kulturális tér foglalása ellen.”

²⁵ Lásd: HMA. 6438. 150. p.

nem lárma (azt ő is hallja)²⁶ hanem a lét mélységéig sajtó magyar öntudatod vezesse minden lépésedet. A falgyengítő réseket pedig tömjétek be!”²⁷

Ezen sorokból az is kiderül, hogy ebben az időben Hajdúböszörményben még eleven élt a zajkeltésben megnyilvánuló jelképes büntetés szokása, melyet nem csak az érintettek hozták tudomására, de az egész város közösségét is – ha közvetetten is, de – bevonták a rítusba.

Nem kevésbé érdemes megemlítenünk a következő esetet sem, melyben a zsidóellenesség már mint konkrét büntető kategóriaként is megnyilvánulhatott volna, s ezen eset már nem csak a „burkolt” közvélemény-büntetés kategóriájába sorolható. Itt főként a tettet elkövető személy kiléte lenne az érdekes, bár személyazonosságát már egyértelműen nem sikerülhet tisztázni, hiszen a hajdani jegyzőkönyv – mely személyét konkretizálni is tudná – jelen tudomásunk szerint megsemmisült, illetve az a kérdés: – miért nem lett a nyilvános fenyegetésből rendőrségi ügy.

Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a fentebb említett és elemzett ki-muzsikálás – úgymond *charivari* – résztvevője egy gimnáziumi tanár és barátja a helyi rendőrkapitány volt, s bár a két eset közötti összefüggést nem tudjuk teljes értékűen bizonyítani,²⁸ annyit azért érdemes kiemelni, hogy a városban megnyilvánult rítus ezek szerint sem tekinthető egyedinek és bizonyos személyek által elvégzett, elszigetelt cselekedetnek, melynek közösségi alapja ne lett volna.

–„*Febr. 12-én reggel egy jól öltözött fiatal férfi berontott a chószedek imaházába és revolverrel a kezében agyonlövéssel fenyegette a sáhriszra²⁹ gyűlt híveket, ha nem adják ki azt a fiút, aki őt megsértette, azután az imaházba menekült. Természetesen az imaházba nem menekült senki, de ezt hibába bizonygatták a jelenlévők, csak nehezen sikerült nekik távozásra bírni a folyvást fenyegetőző férfit. Kiderült, hogy az istentisztelet megzavarója a böszörményi református gimnázium egyik tanára volt, aki később mente-*

²⁶ Kiemelés tőlem.

²⁷ Hb.V. 1923. 2. p. 1923. január 6.

²⁸ Nem csak az eredeti böszörményi zsidó hitközség jegyzőkönyve nem maradt fenn, melyből talán a fenyegetést elkövető pontos személyére is fény derülne, de rendőrségi feljegyzés sem maradt fenn a nevezetes eseményről. Sőt a helyi Hajdúböszörmény és Vidéke újság sem számolt be az esetről, bár az akkori számainak tekintve a városban megtörtént legkisebb hírről is méltóképpen beszámolt.

²⁹ *Reggeli istentisztelet.*

gette magát, hogy ittas volt, mikor tettét elkövette, és ünnepélyesen bocsánatot kért a hitközségi elnöktől és a főrabbitól is. Így a furcsa esetnek semmi következménye nem lett.”³⁰

Összefoglalásképpen feltehetjük a kérdést, hogy a helyi esemény valóban beletartozik-e az országosan elterjedt népi közvélemény-büntetés körébe. Mint azt a rövid áttekintésben már láttuk, a *charivari* szokása egy viszonylag jól körülhatárolt jelenségre terjed ki³¹, de a rítusnak tágabb értelmezése és alkalmazása folytán az újabb időknek megfelelően átalakítva vagy éppen átalakulva³² a közösség elfogadott normáitól eltérő viselkedést, illetve kizárólag a „másság” folytán elégséges feltétel teremtődött a közvélemény-büntetés alkalmazására, s így megengedettek, sőt elfogadottnak tartották a jogszerűséggel ellentétes magatartást és viselkedést.

IRODALOM

- TÁLASI ISTVÁN, 1938.
Kidobolás, kiharangozás Szentgálon
In.: Ethnographia, 1938. XLIX. évf. 222. p.
- TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ, 1980.
A jogi népszokások szankció-rendszere
In.: Ethnographia, 1980. XCI. évf. 372-392. p.
- VARGA LAJOS, 1900.
Néphit és népszokások. Húsvéti dülökerülés, didergés és hajnalozás
In.: Ethnographia, 1900. XI. évf. 268-270. p.
- ERDEI FERENC, én.
Magyar falu. én.
- SZENDREY ÁKOS, 1936.
Népi büntetőszokások.
In.: Ethnographia, 1936. XLVII. évf. 65-72. p.
- TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ, 1981.
Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981.
- DARNTON, ROBERT, 1987.
Lúdanyó meséi. A nagy macskamészárlás. Budapest. 1987.
- DÖMÖTÖR TEKLA, 1957.
Erscheinungsformen des Charivari im ungarischen Sprachgebiet
In.: Acta Ethnographica, 1957. 73-88. p.
- ANGYAL PÁL, 1933.

³⁰ KARDOS Pál 1949. 57. p. (*Kiemelések tőlem.*)

³¹ A *charivari*, főként a nemi erkölcs ellen vétők büntetési gyakorlataként hagyományozódott a népi közösségekben.

³² A rítusok és szokások átalakulása és átvétele tekintetében lásd: MARÓT Károly 1945. 1-9. p.

- A közvélemény-büntetés. Budapest, 1933.
- KOTICS JÓZSEF, 1993.
Csendháborítás vagy a közösség bosszúja? (*A charivari szokása Rozsnyó
kézművesközösségében a 19. században*)
In.: Néprajzi látóhatár, 1993. II. évf. 1-2. szám. 153-160. p.
- KARDOS PÁL, 1949.
Adalékok a hajdúböszörményi zsidóság történetéhez.
- MARÓT KÁROLY, 1945.
Survival és Revival
In.: Ethnographia, 1945. LVI. évf. 1-9. p.